

**VIETININKO VARTOJIMAS SU DAIKTAVARDŽIAIS:
NORMA IR VARTOSENOS POLINKIAI**

Pagrindinė paprastojo lietuvių kalbos vietininko, arba inesyvo, funkcija – rodyti tariniu pasakyto veiksmo vietą, laiką ar jo reiškimosi būdą. Tiesa, tradicinės lietuvių kalbos sintaksės darbuose apie tokią funkciją nekalbama – ji čia įvardijama kaip vietininko galėjimas eiti vietos, laiko ir būdo aplinkybėmis (sakinių sintaksėje) ar jo turimos vietos, laiko, būdo reikšmės (žodžių junginių sintaksėje). Normos atžvilgiu vietininkas – ypač problemiškas linksnis, jo vartosena veikiama svetimų kalbų. Dėl jų įtakos (kartu, matyt, ir dėl tam tikrų vidinių kalbos veiksmų) šis linksnis linkęs įgyti lietuvių kalbos vietininkui neįprastų reikšmių ar neįprastai pavartojamas vietos, laiko ar būdo reikšmėmis. Šiaip jau kalbos norminamuosiuose leidiniuose riba tarp norminio ir nenorminio vietininko lyg ir gana aiški: lietuvių kalbai būdingais ir vartotinais čia laikomi vietos, laiko ir tam tikri būdo reikšmės vietininkai, o jai svetimais ir todėl nevartotinais – daikto būvį, būseną, požymį, būsenos patyrėją, jos reiškimosi sritį, priežastį ar pagrindą reiškiantys vietininkai (žr. KPP 1985: 344–346, KKP₂ 1998: 322, LKKN 1998: 159–163). Tačiau vienas vietininko vartosenos atvejis, būtent jo vartojimas su daiktavardžiais, vertinamas gana neaiškiai, jis tarsi likęs ir už normos, ir už klaidos ribų.

Jonas Jablonskis savo sintaksės veikaluose apie vietininko vartojimą su daiktavardžiais nėra rašęs, bet šiaip tokius vietininkus yra taisęs (žr. Piročkinas 1986: 203).

Akademineje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ tokie vietininkai laikomi neproduktyviais (LKG III: 209), o „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ tepateikiamas vienas kitas su daiktavardžiu einančio vietininko pavyzdys (*ežeras miške, ašara akyse, audra jūroje*) (DLKG 1997: 535). Pastarojoje šie vietininkai minimi prie vietos reikšmės junginių, nors vargu ar galima būtų juos laikyti tipiškais vietos reikšmės junginiais. Akademineje gramatikoje prie vietą reiškiančių vietininkų nepateikta nė vieno pavyzdžio, rodančio, kad jie galėtų eiti su daiktavardžiais. Šioje gramatikoje tokie vietininkai aptariami prie nederinamųjų pažyminių ir nurodoma, kad „vietininko pažyminio reikšmė dažnai yra artima vietos aplinkybių reikšmei“ (LKG III: 422).

„Kalbos praktikos patarimuose“ daikto požymį reiškiantys vietininkai laikomi nevartotinais, tačiau čia tepateikiama tik pora tokių nevartotinų vietininkų pavyzdžių: *Elektros prekės buityje* (= *Buitinės elektros prekės*). *Teisėjas aikštėje* (= *Aikštės teisėjas*) (KPP 1985: 344–345), kurie toli gražu neaprepia visos įmanomos vietininkų vartosenos su daiktavardžiais įvairovės. Jonas Šukys irgi lyg ir pataria pažymimosios reikšmės vietininko vengti: „Kur dviprasmybių nesusidaro ir stilius nereikalauja, vietoj požymio kilmininkų vartoti pažymimuosius vietininkus rusų kalbos pavyzdžiu nereikėtų“ (Šukys 1998: 320), – tačiau suvokiama, kad kai kada kilmininku reikšti požymį neįmanoma, todėl vietininkui daroma tam tikrų išlygų. Beje, Šukys rašo, kad vietininkai, kurie priklauso nuo daiktavardžio (paprastai veiksmazodinio), „reiškia nebe tiek vietą, laiką ar būvį, kiek pasidaro **pažymimieji**, t. y. jie lyg apibūdina, pažymi daiktavardį, nurodo jo ypatybę“ (Šukys 1998: 319).

Su daiktavardžiu einančio ir jį apibūdinančio vietininko vartojimą šiaip jau linkstama pateisinti dviem atvejais: 1) kai sakinyje požymio kilmininkų grandinė būtų per ilga, t. y. kai kilmininkas būtų stilistiškai nesklaidus; 2) kai kilmininkas būtų dviprasmis (žr. Šukys 1998: 320, KKP₁ 1993: 226). Naujausiame „Kanceliarinės kalbos patarimų“ leidime – dar ir tada, „kai apibūdinamąją reikšmę nustelbia vietos reikšmė: *Lenkijos ambasadorius Lietuvoje; Lietuvos atstovas Jungtinių Tautų Organizacijoje*“ (KKP₂ 1998: 320). Pavyz-

džiai rodytų, kad vietininko vietoj pavartotas kilmininkas čia irgi būtų dviprasmiškas. Taigi norma nėra visai aiški, be to, patarimas vietininką vartoti tik tais atvejais, kai kilmininkų grandinė būtų per ilga, vargu ar gali stabdyti pažymimųjų vietininkų vartoseną – juk sunku tikėtis, kad koks nors vietininko junginys, susidarantis siekiant išvengti kilmininkų grandinės (pvz., *Tarptautinis strateginių studijų institutas Londone*), nebus pavartotas ir tada, kai jokia kilmininkų grandinė nesusidaro (pvz., *institutas Londone*).

Dabartinės periodikos kalboje tokių pažymimaisiais vadinamų junginių ypač gausu – ir turinčių ryškesnį vietos reikšmės atspalvį, ir jo neturinčių. Jie vartojami toli gražu ne tik tada, kai norima išvengti kelių paeiliui einančių kilmininkų ar dviprasmiško kilmininko.

Žinoma, ne itin apibrėžtos normos koki nors reiškinį (šiuo atveju – su daiktavardžiu einančio ir jį apibūdinančio vietininko plitimą) gali tik skatinti. Bet iš esmės jį lemia kitokie – pačios kalbos ar kokių svetimų įtakų – veiksniai. Taigi kodėl vis dažnėja pažymimųjų vietininkų vartoseną?

Spaudos pavyzdžiai rodo, kad vietininkas ypač dažnai eina su daiktavardžiu *atstovas* ir kitais tos šaknies žodžiais. Pvz.: *Šios komisijos atstovas teisme I. K. teigė, kad dėl didelio užimtumo papildomų tyrimų nebuvo atlikta* LR 1996 09 28. „Volvo“ *atstovybės Lietuvoje bendrovės „Sostema“ vadovas A. G. „Lietuvos rytui“ pasakė [...]* LR 1999 01 29. Vietininko išvengti čia turbūt neįmanoma – kilmininkas būtų dviprasmis. Ir kitų (atstovo, atstovavimo, atstovybės) panašios reikšmės žodžių junginiai su kilmininku būtų dviprasmiai – todėl jie irgi linkę prisijungti vietininką. Pvz.: *Analitinę kalbą pasakė buvęs Vengrijos pasiuntinys Lietuvoje B. J.* LM 1996 03 16. *Jos žodžiais, apie šį incidentą buvo pranešta NATO ir SBO pirmininkui Vienoje* LR 1999 02 27. *Tarptautinės bendrijos įgaliotinis Bosnijoje C. W. vakar nusprendė pašalinti iš pareigų Bosnijos serbų prezidentą N. P.* LR 1999 03 6–8. *K. S. buvo prezidento G. B. administracijos generalinis advokatas, vyriausiasis vyriausybės įgaliotinis Aukščiausiąjame teisme* LR (R–V) 1998 09 19.

Ypač daug vietininkų junginių su tarptautiniais daiktavardžiais, reiškiančiais atstovus, atstovybes, atstovavimą, buvimą ir veikimą kur nors, buvimą kieno nors dalimi: *ambasada, ambasadorius, koordinatorius, frakcija, rezidencija, bazė* ir pan. Pvz.: *[...] dabar dalis tų*

darbų rodoma Lietuvos ambasadoje Vašingtone DnV 1997 11 24–12 04. *Vakar LR Seimo delegacijos Europos Tarybos Parlamentinėje Asamblėjoje vadovas [...] išvyko į Kopenhagą* D 1995 11 30. *Ketvirtadienio vakare Prezidento rezidencijoje Turniškėse V. A. ir G. V. apsvarstė Prezidentūros ir Seimo konservatorių konfliktą dėl valstybės kontrolieriaus skyrimo* LA 1999 01 23. *Projekto koordinatorius Lietuvoje R. L. trumpai priminė šio projekto idėją* V 1998 07 30. *Iki šiol pagrindinis užsienio investuotojas Lietuvoje buvo Europos plėtros ir rekonstrukcijos bankas* LR 1999 01 29. *Kelionių agentūros Niujorke savininkas P. K. teigė norįs padėti Lietuvai* LR 1996 11 27. *Demokratinio socializmo partijos (DSP) frakcija parlamente mano, kad R. R. [...] galėtų būti puikus darbuotojas* LR 1999 01 23. *Mažiausiai galimybių tai padaryti turėtų tie politikai, kurie būtų atskraidinti iš emigracijos Vakarų valstybėse* LR 1999 01 23.

Kita grupė daiktavardžių, prie kurių linkęs jungtis vietininkas, – reiškinį ar procesą žymintys daiktavardžiai; iš jų – tarptautiniai: *krizė, konfliktas, problema, politika, autonomija, protekcija ir kt.* Pvz.: *[...] pagrindinė numerio tema – apie įvaikinimo problemas Lietuvoje* V 1997 10 04. *[...] konflikto Serbijos Kosovo provincijoje pusės nesieks politinio susitarimo* LR 1999 01 29. *Penktadienį Londone rengiamas [...] susitikimas, skirtas krizei Kosovo* LR 1999 01 29. *Vis daugiau kritikos tenka JAV politikai Irake* LR 1999 03 06. *Vadinasi, prezidentas B. C. turėtų nedviprasmiškai pareikšti, kad JAV remia Kosovo nepriklausomybę, o ne vien autonomiją Serbijoje* LR 1999 02 27.

Šios grupės lietuviški daiktavardžiai dažniausiai būna išvestiniai, pasidaryti iš veiksmažodžių: *įvykis, veiksmas, darbas, ataka, vaidmuo, prekyba ir kt.* Pvz.: *Knyga apima 1988–1992 metų pagrindinius įvykius Lietuvoje* DnV 1997 11 14–12 20. *[...] represiniai veiksmai Kosove gali paskatinti NATO pradėti oro antpuolį* LA 1999 01 23. *Tačiau ledi Flora baiminasi, kad garsiam dizaineriui teks palikti mėgstamą darbą Londone* ŠA 1996 03 23. *JAV valstybės sekretorė M. A. oro atakas Irake vadina „savigny-na“* LR 1999 01 29. *B. C. kritikų argumentai suaktyvino diskusijas dėl Jungtinių Valstijų vaidmens pasaulyje* LR 1999 02 27. *Taip nutarta, atsižvelgus į padidėjusią neteisėtą prekybą pasienyje* LA 1999 01 23.

Beje, vietininkai eina ir su išvestiniais daiktavardžiais, žyminčiais tam tikrą būklę: *narystė, padėtis, patyrimas* ir kt. Pvz.: *Derybos dėl Lenkijos narystės Europos Sąjungoje (ES) turi būti baigtos dar 2001 m. pirmajame ketvirtyje* LA 1999 01 23. *Jungtinės Valstijos sekmadienį pritarė griežtam NATO pareiškimui dėl padėties Kosove* LR 1999 01 19. *Aprašydamas savo patyrimą šiame lageryje, jis kelia labai svarbų klausimą* ŠA 1996 02 03. Visais šiais atvejais kilmininkai neįmanomi – dėl jų kiltų dviprasmybių.

Tačiau dabartinėje publicistikoje apstu ir tokių pavyzdžių, kai vietininkas vartojamas su tokiais daiktavardžiais, kurie nereiškia proceso ar reiškinio ir neturi atstovavimo, atstovo ar atstovybės reikšmės. Su jais kuo puikiau tikėtų kilmininkas – jokių dviprasmybių nesusidarytų: *Lietuvą Vokietija tikrai mato tarp savo būsimų partnerių Europos Sąjungoje* (geriau: tarp būsimų Europos Sąjungos partnerių) E 1998 12 7–13. *Mes tikimės, kad jos įgyvendinimas padės plėtoti prekybą šalyje, taip pat stiprinti Uzbekistano bankų ir jų partnerių užsienyje* (geriau: užsienio partnerių) ryšius D 1995 11 29. *Pavyzdžiui, vidutinė vieno kambario buto bendrąbutyje* (geriau: bendrabučio buto) kaina [...] šoktelėjo nuo 18–20 tūkst. litų iki 36–40 tūkst. litų ir net daugiau LR 1996 10 07. Neretai tokį vietininką būtina keisti kilmininku. Pvz.: *Šaltiniai Clintono aplinkoje* (tiksliau ir kur kas geriau: *Clintono aplinkos šaltiniai*) tvirtina, kad prezidentas yra visiškai patenkinamas savo gynėjais LA 1999 01 23. *Kad Rusija ir kitos buvusios komunistinės valstybės Europoje* (tiksliau ir kur kas geriau: *komunistinės Europos valstybės*) būtų išgydytos nuo korupcijos, turi būti daug padaryta LR (R–V) 1995 01 16.

Vietininką gali palaikyti nujaučiamas nepasakytas dalyvis. Pvz.: *Į koncertą Londone* (plg. *į koncertą, vykusį Londone*) bilietas kainavo 65–100 svarų sterlingų LR 1998 06 08. *Trejus metus Dima bandė patekti į tarptautinį festivalį Jūrmaloje* (plg. *į festivalį, vykusį Jūrmaloje*) LR 1998 02 29–03 04. *Politinės ir ekonominės krizės ženklai šalyje* (plg. *ženklai, išryškėję šalyje*), matyt, šiek tiek koregavo ir žmonių nuotaikas LR 1999 02 27. [...] *kompiuteriniai tinklai leidžia aprėpti visą muitinių sistemą, pradedant centru sostinėje* (plg. *sostinėje esančiu centru*) DnV 1997 11 14–20. *Pasaulio čempionate Melburne* (plg. *čempionate, vykusiame Melburne*) buvo dalijami aštuoni kelialapiai į olimpinės žaidynes LR 1999 01 19.

Kadangi vietininkas trumpesnis už dalyvinės konstrukcijos, jo plitimą, matyt, palaiko ir kalbos ekonomijos kriterijus.

Be kitų priežasčių, daiktavardžių vartoseną su vietininku lemia ir kitų kalbų įtaka. Anksčiau tokio vietininko plitimą skatino rusų kalba: juo buvo verčiamas rusų kalbos prielinksninis linksnis (predložnyj padež), kurio „reikšmių yra daugiau kaip lietuvių kalbos vietininko, o požymiui nusakyti jis dažnai vartojamas ir ten, kur mes turėtume vartoti kilmininką“ (Šukys 1976: 14). Dabar, ko gero, daugiau įtakos daro anglų kalba, veikianti ne tik leksinį, bet ir sintaksinį kalbos lygmenį. Anglų kalboje požymis dažnai nusakomas mūsų kalbos vietininką atitinkančiomis konstrukcijomis. Be to, įtakos turi ir fiksuota žodžių tvarka sakinyje. Anglų kalboje vietos aplinkybė nukeliama į sakinio galą ir, jei sakiny susideda ne tik iš veiksnio ir tarinio, vietininkas savaime atsiduria po kokios nors daiktavardinės sakinio dalies.

Lietuvių kalboje, kaip žinoma, žodžių tvarka sakinyje laisva, ir vietos aplinkybė gali eiti tiek sakinio pradžioje, tiek jo gale. Tačiau šiaip jau linkstama manyti, kad ten, kur žodžių tvarka nėra inversinė, aplinkybės, tarp jų ir vietos, eina prieš tarinį.

Šiandieninės periodikos sakiniai rodo, kad dažnai aplinkybės atsiduria sakinio gale anglų kalbos pavyzdžiu. Tokios žodžių tvarkos daug daugiau verstiniuose tekstuose. Sakinio gale esantis vietininkas siejamas jau ne su tariniu, o su daiktavardžiu, ir ima nebe tiek reikšti aplinkybę, kiek apibūdinti daiktavardį. Taigi pažymimųjų vietininkų plitimą skatina skolintinė žodžių tvarka. Pvz.: *Demokratinė liaudies partija [...] per Nigerijos parlamento rinkimus iškovojo absoliučią balsų daugumą Senate* (lietuviškai: *Senate iškovojo absoliučią balsų daugumą*) LR 1999 02 27. *Tai sąjunga, kuri užtikrina taiką Europoje* (lietuviškai: *Europoje užtikrina taiką*) V 1997 10 04. *Bet mūsų kūrybinė grupė turėjo begalę susitikimų su žiūrovais visoje Lietuvoje* (lietuviškai: *visoje Lietuvoje turėjo begalę susitikimų su žiūrovais*) E 1999 01 25.

Kai sakinyje greta atsiduria keli tokie vietininkai, tekstas darosi ypač sunkus ir stilistiškai nesklandus. Pvz.: *Demokratinio socializmo partijos vadovai gruodžio pabaigoje pradėjo naują etapą R. R. gyvenime* (– *naują R. R. gyvenimo etapą*) LR 1999 01 23. *Praėjusį savaitgalį Sinterklaso dieną minėjo ir Lietuvoje gyvenantys olandai, susirinkę Olandų namuose Vilniaus sena-*

miestyje (– susirinkę į Vilniaus senamiestyje įsikūrusius Olandų namus) LR 1998 12 12. Naktį iš ketvirtadienio į penktadienį iš vizito Italijoje sugrįžęs Prezidentas V. A. Vilniaus oro uoste priiminėjo sveikinimus pirmųjų vadovavimo šalyje metinių proga ir vertino pastarųjų dienų situaciją Lietuvoje (– priiminėjo sveikinimus pirmųjų vadovavimo šaliai metinių proga ir vertino vidinę Lietuvos padėtį) LR 1999 01 29.

Pažymimojo vietininko vartoseną kol kas lyg ir palikta savieigai, jis dažnai pavartojamas lietuvių kalbai neįprastu būdu, vietoj kilmininko. Šio vietininko plitimas nėra paprastas reiškinys: jį skatina svetimų kalbų įtaka, o palaiko ir kiti jam plisti palankūs veiksniai – kalbos intelektualėjimas, tikslumo ir ekonomijos poreikiai. Jo plitimas rodytų, kad daromas poveikis ne tik lietuvių kalbos leksikai, bet ir sintakse, kuri paprastai laikoma stabiliausiu sluoksniu. Tokios sintaksės naujovės kelia klausimą: ar lietuvių kalba turi vengti svetimų kalbų įtakos, ar įsileisti kitų kalbų reiškinius, atsižvelgdama į jų plitimą vartosenoje?

LITERATŪRA

- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- KKP₁ – *Kanceliarinės kalbos patarimai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- KKP₂ – *Kanceliarinės kalbos patarimai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- KPP – *Kalbos praktikos patarimai*, Vilnius: Mokslo, 1985.
- LKG III – *Lietuvių kalbos gramatika* 3, Vilnius: Mokslo, 1976.
- LKKN – *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977–1998*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- P i r o č k i n a s A. 1986: Jono Jablonskio kalbos taisymai, Kaunas: Šviesa.
- Š u k y s J. 1976: Dėl nusakomųjų vietininkų ir kilmininkų. – *Mūsų kalba* 4, 10–14.
- Š u k y s J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normas*, Kaunas: Šviesa.

ŠALTINIAI

- D – Diena (dienraštis)
Dnv – Dienovidis (savaitraštis)

E	– Ekstra (savaitinis žurnalas)
LA	– Lietuvos aidas (dienraštis)
LM	– Literatūra ir menas (savaitraštis)
LR	– Lietuvos rytas (dienraštis)
LR (R–V)	– Rytai – Vakarai („ <i>Lietuvos ryto</i> “ savaitinis priedas)
ŠA	– Šiaurės Atėnai (savaitraštis)
V	– Veidas (savaitinis žurnalas)